

ESKİ TÜRKÇEDE SORU EKİ*

Ayşe AYDIN** & Dilan TAPAR***

Öz

İnsanı diğer canlılardan ayıran düşünme yetisi beraberinde birçok duygunun oluşmasını sağlar. Herhangi bir durumun anlamlandırılması amacına hizmet eden bir duygu da hiç şüphesiz sorgulama güdüsüyle oluşum gösterir. İnsanlık tarihinde pek çok gelişimin temelinde yer alarak anlama çabasına hizmet eden bu güdünün temelinde yatan keşfetme duygusu yani merak duygusu, hatta öyle ki bilimlerin varlığını da oluşturan en önemli olgulardan biri olarak cevaplama olgusunun değil soru sorma olgusunun önemini artırmıştır. Hayvanlarda da görülen merak etme duygusu içgüdüsel olması yönüyle insanlarda bulunandan farklılık gösterir. Merak duygusunun bilinçli olarak eyleme dönüştürüldüğü sorarak öğrenme, birçok alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Dil bilgisi de bu öğrenme türüne dayalı alanların başında gelir. Sorgulamanın, vurgu yoluyla da sağlandığı yapıyı bir kenara koyduğumuzda sorgulama unsurunun, kelime ve ek ile sağlandığını görürüz. Çalışmaların çoğunlukla münferit bir anlam unsurunu içeren kelime üzerinden gerçekleştirilip bir görev unsuru olan ek merkezli ele alınmış olmaması çalışmamızın konusunu etkilemiştir. Soru eki, Türk dilinin ekleşme dizisinde yer alarak ekleşme kültürü içerisinde ayrı bir kimlik kazanmıştır. Soru ekinin geleneksel dilcilik faaliyetlerinde farklı bir kategoride ele alınmış olması, işlevleri üzerine bulunan çalışmaların azlığı, imlâ hususu ve benzeri sebepler çalışmanın ortaya çıkmasında etken olmuştur. Çalışmamızın odak noktası soru ekinin, kategorik durumu ve işlevleri açısından değerlendirmektir. Soru ekinin kategorik açıdan durumu, alanda temel başvuru kaynağı olan mevcut çalışmalar incelenerek ele alınmış ve nihayetinde de Türk dilinin ek sınıflandırılmasındaki yeri tespit edilmiştir. İşlevleri tespit edilen soru eki, Eski Türkçe döneminde yer alan çeşitli eserler kaynak alınarak işlev odaklı bakış açısıyla temel işlev ve alt işlev ilişkisi göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Ekin şekline dair kısımda soru ekinin +mU morfemi dışında da görev kategorisinde “+Ø” damga morfem ile sağlandığı görülür. Soru ekinin işlevi, çalışmanın anlaşılabilirliği amacıyla ilgili her bir şivede ayrı ayrı ele alınarak mukayese edilmiş ve tablolar ile somutlaştırılmıştır. Sonuç itibarıyla hem dönemler hem de tek tek eserler bazında bakıldığında soru ekinin alt işlevleri ile kullanım sıklıkları ortaya konularak insanın en temel ihtiyaçlarından biri olan “merak” duygusunu gidermek için başvurduğu soru sorma kabiliyetinin o dönem Türkçesindeki yeri gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: ek, soru eki, işlev, imlâ, Eski Türkçe.

QUESTION SUPPLEMENT IN OLD TURKISH

Abstract

The ability to think, which distinguishes humans from other living things, enables the formation of many emotions. An emotion that serves the purpose of making sense of any situation is undoubtedly formed with the motive of questioning. Learning by asking, in which the sense of curiosity is consciously transformed into action, has had an important place in many areas. Grammar is also one of the fields based on this type of learning. When we set aside the structure in which the questioning is also provided through emphasis, we see that the questioning element is provided with words and suffixes. The fact that the studies were mostly carried out on the word containing an individual meaning element and not handled with an affix, which is a task element, has affected the subject of our study. The question suffix has gained a separate identity within the suffix culture by taking place in the suffix sequence of the Turkish language. The fact that the question suffix was handled in a different category in traditional linguistic activities, the scarcity of

* Bu makale, Tarihî Türk Şivelerinde Soru Eki adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, Sakarya/Türkiye, ayse@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5111-2975.

*** Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, Siirt/Türkiye, dilantapar.11@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9910-2872.

---

studies on its functions, the spelling issue and similar reasons were factors in the emergence of the study. The focus of our study is to evaluate the question attachment in terms of its categorical status and functions. The categorical situation of the question suffix was handled by examining the existing studies, which are the main reference source in the field, and finally, its place in the suffix classification of the Turkish language was determined. The question suffix, whose functions were determined, was evaluated by taking into account the relationship between the basic function and sub-function with a function-oriented perspective, based on various works in the Old Turkish period. In the section about the shape of the suffix, it is seen that the question suffix is provided with the "+Ø" stamp morpheme in the task category, apart from the +mU morpheme. The function of the question suffix has been compared and concretized with tables for the sake of clarity of the study by considering it separately in each dialect. As a result, when we look at both periods and individual works, the sub-functions and frequency of use of the question suffix will be revealed. The place of the ability to ask questions, which is one of the most basic needs of man, to satisfy the sense of "curiosity", in the Turkish of that period will be tried to be revealed.

Keywords: suffix, question suffix, function, spelling, Old Turkish

Giriş

Türk dilinde soru unsuru soru kelimeleri, soru eki ve tonlama yoluyla olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Soru eki, soru unsurunun işlevselliği hakkında daha net bilgiler sağladığından en fazla kullanım alanına sahiptir. Tonlama yoluyla yapılan soru örneklerine de bakıldığında (Örneğin; “Ayşe geldi” cümlesindeki gibi tonlamanın yüklemde yoğunlaştığı durumda “Ayşe geldimi” gibi bir yorumun ortaya çıktığı görülür) Aslında bu tür soruların soru ekiyle bütünleşmiş sorular oldukları ve bu açıdan da bakıldığında soru ekinin kullanım sıklığının ne kadar fazla olduğunu anlamak mümkündür. Soru ekiyle ilgili çalışmalara bakıldığında soru ekinin kategorik bağlamında farklı tutumların yer aldığı görülür. Bu tutumların kaynağında; Türk dilinin ekleşme dizisinde benimsenen işlev odaklı anlayışın göz ardı edilmesi yatmaktadır. Türk dilinin ekleşme kültürü incelendiğinde kelime ve ek olmak üzere iki unsurun yer aldığı görülür. Kelime isim ve fiil olmak üzere iki türe ayrılır. İsim varlık anlamını karşılayarak eksiltisiz yapıdayken fiil ise hareket anlamıyla eksiltili şekildedir. Müstakil bir anlam olarak görülen kelime türlerinde üçüncü bir kelime türü yoktur. Turan (2018: 100), bu ölçülerle yer alan isim ve fiil dışındaki bir kelime türünün olamayacağını belirtir. Ek ise eklendiği kelimedeki görevlendirmeye göre bir işlev kazanır. Kelimede anlam-şekil, ekte ise işlev-şekil ilişkisi görülür. Türk dilinin ekleşme düzeninde kelime ek, kelime kelime ve ek ek karşıtlığı olmak üzere görülen karşıtlıklar kelime ve ekin oluşturduğu yapının sonucudur. Soru eki, kelime ek karşıtlığına bağlı olarak öncelik-sonralık ilişkisine sahiptir. Bu ilişkide kelime asıl unsur olarak önce, ek ise yardımcı unsur olarak sonra eklenir. Bu bağlamda soru ekinin de kelimeye sonradan eklenen bir yardımcı unsur olduğu anlaşılır. Soru ekinin kategorik açıdan değerlendirilmesindeki görüşleri yaygın gramerde şekil odaklı ele alanlar ve işlev odaklı ele alanlar olarak ikiye ayırabiliriz.

Soru ekinin (Altun, 2009; Aşkın Balcı vd., 2005; Bulak, 2019; Çetin, 2008; Daşdemir, 2015; Ergin, 2021; Ertürk, 2020; Gencan, 2007; Gülensoy, 2015; Hatiboğlu, 1981; Hengirmen, 2009; Kaymaz, 2007; Koç, 1996; Nar, 1995; Oturakçı, 2012; Sarı, 2009; Sarı, 2011; Uysal, 2020) *ek*, (Baran, 2017) *kelime*, (Ediskun, 2021; Hacıeminoğlu, 1992; Öner, 1998; Uzun, 2006; Ünsal, 2009) *edat*, (Eker, 2021; Erdem vd., 2015) *enklitik*, (Delice, 2000; Kayasandık, 2018) *hem ek hem edat*, (Banguoğlu, 2015) *hem ek hem zarf*, (Korkmaz, 2019) *hem ek hem bağlaç* ve (Bilgegil, 2014; Deny, 2012) *hem edat hem zarf* olarak değerlendirildiği görülür. Yaygın gramer anlayışında daha çok *ek* ve akabinde *edat* olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Zira kelime ve ekten oluşan ekleşme dizisinde farklı bir kelime türünün olmamasından hareketle soru ekine dair değerlendirmelerde *edat*, *zarf* ve *bağlaç* ifadelerinin tanımlamada uygunluğunun bulunmadığı anlaşılır. Soru sözcüğü ile kurulan tamlama yapısına bakıldığında soru sözcüğünün, tamlanandan önce gelen tamlayan göreviyle yer alarak kelime kelime ilişkisini içerdiği görülür. +mI morfemine bakıldığında ise ekleşme içerisinde kelime ek karşıtlığına sahip bir *ek* olduğu anlaşılmaktadır.

Soru ekinin imlâsına bakıldığında bitişik/ayrı yazılıp yazılmayacağına dair bir tutum söz konudur. Araştırmacıların (Banguoğlu, 2015; Baran, 2017; Bilgegil, 2014; Hatipoğlu, 1981; Hengirmen, 2009; Gencan, 2007; Koç, 1998; Korkmaz, 2010; Sarı, 2011) ayrı yazıldığını ifade etmelerinin temelinde imlâ geleneği vardır. Fakat Türk dilinin yapısı göz önüne alındığında soru ekinin diğer eklerde olduğu gibi bitişik yazılması gerektiği anlaşılmaktadır. Soru ekinin öncelik-sonralık ilişkisine bakıldığında ekin, anlam unsurunu oluşturan kelimeye görevlendirme ile bağlanarak yardımcı unsur olduğu görülür. Çalışma; bu bakış açısından yola çıkılarak, ekin imlâsı hususunda bitişik yazılması gerektiği görüşüne dayandırılarak ele alınmıştır.

Soru ekiyle ilgili kabul gören diğer bakış açısı işlev odaklı bir yaklaşımdır. *Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları* adlı çalışmaya bakıldığında Turan’ın iki çeşit kelime türü olduğunu ve eklendiği kelimede çeşitli işlevlere haiz olan on adet ek türünü ifade ettiği görülür. Soru eki, Turan’ın çalışmasında işlev odaklı anlayışa göre ele alınan söz konusu ekler içerisinde bir ek olarak müstakil kategoride yer alır. Turan’ın çalışmasında dikkat çektiği diğer bir husus da soru ekinin varlığı için öncelikle bir cümle varlığının olması gerektiğidir. Soru eki cümle kuruluşunda gerekli bir unsur değildir fakat kendisinin kuruluşunda bir cümle varlığına ihtiyaç vardır. Biz de bu bakış açısından yola çıkarak örneklerimizi inceledik, alt işlevleriyle ve Eski Türkçe dönemi metinlerinde kullanım şekilleriyle soru ekini değerlendirdik.

Çalışmamız soru ekinin kategorik açıdan ek olduğunu ve ekin anlamının değil görevinin olduğunu, tabii olarak da soru ekinin anlamları gibi bir bakış açısı yerine soru ekinin işlevlerinin olduğunu dile getirerek farklı bir bakış açısı benimsemiş bununla birlikte söz konusu işlevler mukayese edilmiş ve tablolar hâlinde somutlaştırılmaya çalışılarak dikkatlere sunulmuştur.

Eski Türkçede Soru Eki

Bu yazıda soru ekinin işlevleri ve şekli, Eski Türkçenin yazı dillerinde ayrı ayrı ele alınarak “Soru Ekinin İşlevleri” ve “Soru Ekinin Şekli” olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Soru Ekinin İşlevleri başlığında, tespit edilen işlevler Eski Türkçe döneminin iki yazı dili olan Köktürkçe ve Uygur Türkçesinden hareketle incelenerek ele alınmıştır. Çalışmada yer alan işlevler, alfabetik düzende başta üst işlevleri ve akabinde bu üst işlevlere bağlı alt işlevler incelenerek verilmiştir. İşlevlerin tespitinde zaman zaman yaşanan güçlük ekin bulunduğu bağlama sadık kalınarak aşılmıştır.

1. Soru Ekinin İşlevleri

Ek; yardımcı unsurdur ve işlev taşıır. Çalışmamızda soru ekinin işlevlerine; bağlam ve ek ilişkisi göz önünde bulundurularak, soru ekinin geçtiği cümlelerin öncesi ve sonrası cümleler de dikkate alınarak karar verilmiştir. Ekin işlevi, cümlelerin yorumunun diğer tamlanan ve tamlayıcılarla birlikte belirlenmesine yardımcı olurken, yine aynı zamanda ekin işlevi de bu unsurlarla belirlenir. Başka bir ifadeyle; cümle yorumu, kelime anlamı ve ekin işlevi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu bir sistemdir. Hatta bu sisteme (Türk dili için) *ekleşme bilgisinin karşılıklı düzeni* de denir. Tamlanan ve tamlayan unsurlar cümle seviyesinde kurdukları ilişki ile bir bütün olarak yorum taşırlar. Çalışmamızda; dönemler, işlevler ve sıklığı göz önünde bulundurularak bölüm sonlarında tablo ve sayısal verilerle soru eki bakımından nedenleriyle tartışılmıştır. Bu nedenle işlevler için her örnekte tekraren izahat yapılmamış, işleve tanımlanan başlık zaten bu bakış açılarıyla tespit edilerek yeterli görülmüştür. Bağlamla ilişkili bu başlıklar, kısmen yorumdur ve her örnekte cümlelerin satır altı tercümesiyle de desteklenmiştir. Hatta sadece ekin eklendiği kelime değil, ekin eklendiği kelimenin geçtiği “cümle”nin dikkatlere sunulmasının gerekçesi de budur.

1.1. Köktürkçe

1.1.1. İstişare/Danışma

“**kağanmu** kılayın tidim” (T-96/5)

(Kağanımı kılayım dedim)

(kağan+Ø+Ø+mu)

1.1.2. Merak

“öñre kıtañda biriye tabğaçda kıriya kıridınta yıriya oğuzda iki üç biñ sümüz kelteçimiz **barmu** ne” (T-100/7)

(Doğu’da Kıtay’dan, Güney’de Çin’den, Batı’da Batılılardan, Kuzey’de Oğuz’dan iki üç bin askerimiz, geleceğimiz varmı acaba)

(bar+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.1.2.1. Merak-teyit etme

“az bodanığ öküş kıldım azu bu sabımda igid **barğu**” (KT-38/10)

(Az milleti çok kıldım yoksa bu sözümde hata varmı)

(Az milleti çok kıldım yoksa bu sözümde yalan varmı) (Ergin 2018:39)

(bar+Ø+Ø+ğu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“az bodanığ öküş kıldım (azu bu) sabımda igid **barğu**” (KT-90/8)

(Az milleti çok kıldım (yoksa bu) sözümde hata varmı)

(Az milleti çok kıldım (yoksa bu) sözümde yalan varmı) (Ergin 2018: 91)

(bar+Ø+Ø+ğu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.1.3. Sitem

Tablo 1: Köktürkçe Dönemi Eserlerine Ait İşlevlerin Verileri

ORHUN ABİDELERİ	
İstişare	1
Merak	3
Sitem	1
Toplam	5

“türk amtı bodan begler bödke körügme **beglergü** yañıltaçı siz” (Şimdiki Türk milleti beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarakmi yanılacaksınız)

(beg+ler+Ø+gü)

Köktürkçe döneminde soru ekinin işlevleri Orhun Abideleri adlı eser incelenerek tespit edilmiştir. Eserde *istişare*, *merak* ve *sitem* olmak üzere üç (3) tane üst işlev (Tablo 1) tespit edilmiştir. *Teyit etme* işlevi, *merak* üst işlevine bağlı bir alt işlemdir. Merak üst işlevinin fazla kullanım sıklığına sahip üst işlev olduğu ve temel sebebin de metnin okuyucuda bu duyguyu canlandırarak anlaşılabilirliği sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Uygur Türkçesi

1.2.1. Dikkat çekme

“**körürmüsen** uluğ ezruaya” (AY-394/3)

(Görüyorsunuz yüce Brahman)

(kör-Ø-ür+mü+se+n)

1.2.1.1. Dikkat çekme-mübalaga

“aya şahım erdemlerin sanağan

sanarmu ediz kum uşak taş sanı” (AY-46/60)

(Ey şahımın faziletlerini sayan kimse, sahradaki kum ve ufak taşlar sayılabilirmi)

(sana-Ø-r+mu+Ø+Ø)

1.2.1.2. Dikkat çekme-yönlendirici

“kişinin bulmuş buyan edgü kılınçı ertingü **üküşerürmü**” (AY-177/1-2)

(İnsanın bulduğu davranışı son derece çokmu)

(üküş+Ø+Ø+er-Ø-ür+mü+Ø+Ø)

1.2.2. Endişe

“bo nom erdinig ayayur ağırlayur yir oruntağı ilig kanig begig iişig bodanıg karağ küyü küzetü tutmañıız çın **kirtü _erürmü**” (AY-192/18-21)

(Bu öğretiyi mücevherini sayıp saygı gösteren yerdeki hakani, hanı, beyi, hanımefendiyi, halkı koruyup gözetip tutmamız doğrumu)

(kirtü+Ø+Ø+er-Ø-ür+mü+Ø+Ø)

“(bo) küşüşümin atı kötrülmüş **taplağaymu** erki bilmez men” (AY-372/17)

(Acaba bu arzumu adı yüce tasvip edecekmi bilmiyorum)

(tapla-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø+Ø)

“**bulğay** erki biz yeg adrak buyanığ” (AY-609/11)

(Acaba biz daha iyi bir sevap bulacakmıyız)

(bul-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.2.1. Endişe-istişare

“şarıputrı ya ünler oğlı tözünler kızının buyan edgü kılınçı üküş **teginür erkimü**” (AY-81/11-14)

(Ey Şarıputra, asiller oğlu asiller kızının iyi ameli çok ulaşımı acaba)

(teg-in-Ø-ür+ erki+Ø+Ø+mü+Ø+Ø)

1.2.2.2. Endişe-merak

“anın sezindim inimka et özin **titti erkimü** tip...” (AY-619/5)

(Onun için kardeşimden vücudunu feda etmişmidir diye şüphelendim)

(tit-Ø-ti+ erki+Ø+Ø+mü+Ø+Ø+Ø)

“odğurağ **bar** erki ertimlig” (AY-621/12-13)

(Acaba kesin geçici, korkunç kötü tehlikeler varmı)

(bar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.2.3. Endişe-korku

“azu biziñ amrağ ögükümüz öñ kiçigi m(a)has(a)tveg **içğınmış ergeymü** biz” (AY-622/9-11)

(Yahut bizim sevgili oğlumuz küçük Mahāsattva’yı kaybetmiş olacakmıyız)

(içğın-Ø-mış+Ø+Ø+Ø+er-Ø-gey+Ø+Ø+Ø+mü+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.3. İstişare

“alku aklığlığ nom-l(a)r bir teg bir bilip **öçmekligmü**” (Üİ-110/6)

(Bütün asravalı dharmalar aynı ve bilip sönmelimi)

(öç-Ø-mek+lig+Ø+Ø+Ø+mü+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“bu alokaçıntamanı atlığ bodısatavnıñ bu tütrüm teriñ nom tözin ötgürü topalu bilmeki saķını sözleyü **yitiñsiz ermezümü** teñrim” (AY-390/17-19)

(Bu ālokocintāmani adlı bodhisattvanın bu derin dharma aslını iyice aslına nüfuz ederek anlaması düşünüp söylenmesi yetersiz kalmazmı tanrım)

(yitiñsiz+Ø+siz+Ø+Ø+Ø+er-me-z+mü+Ø+Ø)

1.2.4. Merak

“sizik erser kayu nomta bululsar bilip öçmek, ol oķ nomta yme oķ **bulularmu** bilmetin öçmek...” (Üİ-123a/7-8)

(Soru ise hangi dharma’da bilip sönmeye bulursa yine o dharma’da bilmeden sönmeye de bulunurmu...)

(bul-u+lar+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“**barmu** munta yapşingü” (AY-366/20)

(Bunda bir ilişki varmı)

(bar+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“ol kıvrağda barçağa **barmu** monta ked nomçiratnaraşı atlıg açarı edgü edremke tükellig” (AY-573/2-4)
 (Mükemmel faziletlere sahip herkese yararlı olacak pek mahir dharması üstadı Ratnarāsi adlı öğretici varmı)
 (bar+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.4.1. Merak-endişe

“... alku aklığlıg nom-l(a)rıg bir teg **bululurmu**” (Üİ-110a/10-11)

(Bütün āsrava’lı dharmaları aynı bulunurmu)

(bul-ul-Ø-ur+mu+Ø+Ø)

“... öçmek **okşatlıgmu** okşatsızmu...” (Üİ-112a/10)

(Sönme benzerlimi benzersizmidir)

(okşa-t-t+Ø+lıg+Ø+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“... öçmek okşatlıgmu **okşatsızmu**...” (Üİ-112a/10)

(Sönme benzerlimi benzersizmidir)

(okşa-t-t+Ø+sız+Ø+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“hatun uka **y(a)rlıkadımu** erki” (AY-622/1)

(Kraliçe buyurdularını acaba)

ya-r+lık+a-Ø-dı+mu+Ø+Ø)

1.2.4.2. Merak-istişare

“neçük ol köñülte öngi nom-l(a)r barça başutçığ tuta toğup başutçısız **toğmaz ermezmi**” (Üİ-121b/3-4)

(Gönül dışındaki dharmaların tümünün yardımcı sebebi tutarak doğmaları nasıldır, yardımcı sebepsiz doğmazlarını)

(toğ-ma-z+Ø+Ø+Ø+er-me-z+mü+Ø+Ø)

“**barmu** _ **idi** bilteçi barmış yirin adırtlıg belgölüg” (AY-635/12-13)

(Gittiği yeri açıkça bilen varmıştı)

(bar+Ø+Ø+mu+i-Ø-di+Ø+Ø)

“ögük k(e)yem **barmu** _ **ermiş**” (AY-636/8)

(Sevgili yavrum varmıştı)

(bar+Ø+Ø+mu+er-Ø-miş+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.4.3. Merak-tahmin

“azu kentü kentü adırt **öngümü**...” (Üİ-110a/11-12)

(Yoksa o kendi kendine farklı çeşitlilikte)

(ön+gi+Ø+Ø+mü+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“azu yana **yomdarumu** bolur bir bilig” (Üİ-121a/2-3)

(Yahut da bir şuur toplumu olur)

(yomdar-Ø-u+mu)

“azu kelig edrem küçinte közünügme belgürtme **burkanmu** erki” (AY-189/2-3)

(Yoksa başkalaşım gelme erdemi sayesinde görünen dönüşmüş Budamıdır acaba)

(burķan+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.5. Tahkir/İstihfaf

“montada kez irinç tınlıǵ **bolǵaymu**” (AY-610/8)

(Bu kadar zavallı bir canlı olurmu)

(bol-Ø-ǵay+Ø+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.6. Tahmin

“azu ontın sınıǵarķı ķayu ķayu erser yirtinçüde erigme tüz teñri **burķanmu**” (AY-189/4-5)

(Yoksa on taraftaki herhangi bir dünyada mevcut sıradan Budamı)

(burķan+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.7. Teessüf

“yitmiş yokatmış **bolǵaymu**” (AY-634/5)

(Yitip kaybolmuş olacaktı)

(bol-Ø-ǵay+Ø+Ø+Ø+mu+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

1.2.7.1. Teessüf-çaresizlik

“busuşķa emgekke başıtıp teprençsiz boltum **ermezmü**” (AY-626/18-19)

(Keder altında ezilip kımıldayamaz oldum değilmi)

(er-me-z+mü+Ø+Ø)

1.2.7.2. Teessüf-yakarış

“...bökünki künte amraķ öǵükk(i)yemin yme yitdürdim **ıçǵındım erkimü** men...” (AY-622/15-16)

(Bu gün sevgili yavrucuǵumu yitirdim, kaybettimmi acaba)

(ıçǵın-Ø-dı+m+Ø+ erki+Ø+Ø+mü)

1.2.8. Yönlendirici

“azu tuǵa tüketmiş **üçünmü** tuǵǵay azu taķı tuǵmayuķ üçünmü tuǵǵay” (AY-374/18)

(Doǵum zamanı geldiǵi içinmi doǵacak yoksa doǵum zamanı gelmediǵi içinmi doǵacak)

(üçün+Ø+Ø+mü)

Tablo 2: Uygur Türkçesi Dönemi Eserlerine Ait İşlevlerin Verileri

	UYGUR TÜRKÇESİ	
	ÜÇ İTİGSİZLER	UYGURCA ALTUN YARUK
Dikkat çekme		2
Endişe		7
İstişare	1	
Merak	7	6
Tahkir		1
Tahmin		1
Teessüf		3
Yönlendirici		6
Toplam	8	23

Eski Türkçe döneminin bir yazı dili olan Uygur Türkçesi döneminde Üç İtigsizler ve Uygurca Altun Yaruk adlı eserlerde incelenen soru ekinin işlevlerine bakıldığında *endişe*, *dikkat çekme*, *istişare*, *merak*, *yönlendirici*, *tahmin*, *tahkir* ve *teessüf* olmak üzere sekiz (8) tane üst işlevin varlığı görülür. *Çaresizlik*, *endişe*, *istişare*, *merak*, *korku*, *tahmin*, *yakarış* ve *yönlendirici* işlevler ise tespit edilen alt işlevlerdir. İncelenen eserlerde en fazla kullanım sıklığına sahip işlevin *merak* üst işlevi ve en fazla alt işleve sahip işlevin ise *merak* ve *endişe* üst işlevleri olduğu görülür. Merak işlevinde görülen niceliğin fazlalığında olup biteni algılama durumuyla gelişen bir içgüdü'nün varlığı yer almaktadır.

2. Soru Ekinin Şekli

Eski Türkçe dönemine bakıldığında soru ekinin morfeminin +mU olduğu görülür. Eski Türkçe döneminin bir yazı dili olan Köktürkçe döneminde aynı zamanda +ğU morfemi de yer almaktadır. Uygur Türkçesi döneminde ise soru eki +mU şeklindedir. Soru eki, Eski Türkçe döneminde yer alan eserlerin çeşitli örneklerinde görev kategorisinde “+Ø” şekli ile yer almaktadır. Bu örneklerin yer aldığı cümlelerde soru eki, ekleşme düzeni içerisinde telaffuz edilmeyerek görev kategorisinde olan damga morfemi “+Ø” ile belirtilmektedir.

“**bulğay** erki biz yeg adrak buyanığ” (AY-609/11)

(Acaba biz daha iyi bir sevap bulacakmıyız)

(bul-Ø-ğay+Ø+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

“odğurağ **bar** erki ertimlig” (AY-621/12-13)

(Acaba kesin geçici, korkunç kötü tehlikeler varmı)

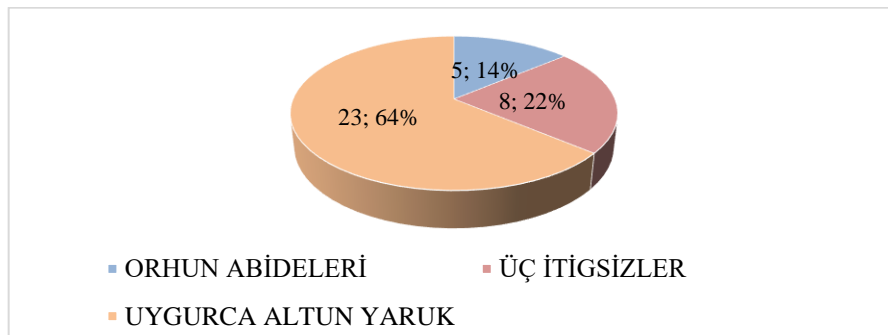
(bar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+Ø+Ø)

Uygur Türkçesi döneminde yer alan Altun Yaruk adlı eserde tespit edilen örnekler soru ekinin telaffuz edilmemesine karşın icra ettiği görevden ötürü “+Ø” ile yer alarak soru ekinin şekline dair bilgileri sağlamaktadır.

Sonuç

Zihinsel yetilerinin elverişli olduğu her insanda görülen temel duygulardan biri olan sorgulama güdüsü pek çok kazanımları da beraberinde getirir. Bu durumun geliştiği çeşitli alanlardan biri de dil bilgisi olmuştur. Sorunun; soru kelimeleri, soru eki ve tonlama yoluyla gerçekleştirme gösterdiği alanlara bakıldığında çalışmamızda sınırlandırmaya gidilerek soru eki tercih edilmiştir. Soru ekinin kategorik açıdan durumu ve işlevlerinin incelendiği çalışmamız Eski Türkçe döneminde ele alınmıştır. Soru eki unsurunun (kelime, edat, zarf, bağlaç vb.) farklı türde bir unsur olmadığı ve kelime ek karşıtlığına sahip kelimelere eklenerek görevlendirmeyi icra eden “ek” olduğu ifade edilmiştir. İşlevlerine dair inceleme ise Eski Türkçe döneminin iki yazı dili olan Köktürkçe ve Uygur Türkçesi üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3: Eski Türkçe Dönemi Eserlerine Ait İşlevlerin Verileri

Çalışmamızda soru ekinin işlevleriyle ilgili elde edilen bulgular şu şekildedir:

1) Köktürkçe döneminde örnek olarak ele alınan Orhun Abideleri adlı eserde *istişare* (1), *merak* (3) ve *sitem* (1) olmak üzere üç (3) tane üst işlevden toplam beş (5) örnek tespit edilmiş ve *merak* üst işlevine

bağlı *teyit etme* alt işlevinin olduğu görülür.

2) Uygur Türkçesi dönemine ait ele alınan metinlere bakıldığında;

Üç İtigsizler adlı eserde *istişare* (1) ve *merak* (7) olmak üzere iki (2) tane üst işlev ve toplamda da sekiz (8) tane örnek tespit edilmiştir.

Uygurca Altun Yaruk adlı eserde ise *endişe* (7), *dikkat çekme* (2), *istişare* (1), *merak* (6), *yönlendirici* (2), *tahmin* (1), *tahkir* (1) ve *teessüf* (3) olmak üzere sekiz (8) tane üst işlev ve toplamda da yirmi üç (23) tane örnek tespit edilmiştir.

3) Eski Türkçe dönemine ait ele alınan metinlerde soru ekinin en fazla kullanım sıklığının Uygur Türkçesi dönemine ait Uygurca Altun Yaruk adlı eserde olduğu görülür. Altun Yaruk, bir sutradır. Eserin her bölümünde buda, vaaza müritlerden birinin sorusuna cevap vererek başlar. Bu nedenle eserde soru olgusuna sıklıkla rastlamak mümkündür. Dine dair bilgilere sorular yoluyla cevaplar alındığından söz konusu eserde soru ekinin kullanım sıklığı fazladır.

4) +mU şekli, Köktürkçe ile Uygur Türkçesi döneminde sorgulama durumunun çeşitli yollarla gerçekleştirilerek işlev zenginliğini ortaya çıkarmaktadır.

5) Uygurca Altun Yaruk'ta görülen (609/11 ve 621/12-13) görev kategorisinde "+Ø" şeklinin iki örnekte geçtiği görülür. Bu örneklerde yer alan sorgulama yorumu tonlama yoluyla gerçekleşmektedir. Soru eki telaffuza yansımamıştır fakat işlev olarak var olduğu için "+Ø" damga morfem ile ifade edilmiştir. Yazı dilinde değil, konuşma dilinde duyumsanarak algılanabilmektedir.

Çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız soru ekinin işlevleri daha pek çok şivenin çeşitli eserlerinde çalışılarak geliştirilebilir. Zira soru ekinin işlevleriyle ilgili bulunan sınırlı çalışmaların artması zamanla bir gelişim gösterecektir.

Kısaltmalar Listesi

AY	: Altun Yaruk
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
KT	: Kül Tigin Yazıtı
S.	: Sayı
s.	: sayfa
T	: Tonyukuk Yazıtı
Üİ	: Üç İtigsizler
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

İşaretler Listesi

+	: İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
-	: File bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
/.../	: Ses grubunu ya da şekli gösterir.
Ø	: Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

— : Ayırıştırma ses olayı.

Kaynaklar

- ALTUN, H. O. (2009). *Türkçede Soru*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- AŞKIN BALCI, H. vd. (2005). “İşlevleri Bakımından Kısasü'l-Enbiya Ve Nehcü'l-Feradis'te Soru Cümleleri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 27, 77-101.
- BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri* (10 bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARAN, B. (2017). “Soru İşlevi Gören "mı" Üzerine”. *Turkish Studies*, C. 12, S. 22, 113-122.
- BİLGEGİL, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi* (2 bs.). İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları.
- BULAK, Ş. (2019). “Türkçede "-mI/-mU" Soru Unsuru”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 66, 309-320.
- ÇETİN, E. (2007). *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DAŞDEMİR, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Kayseri: Orka Matbaa.
- DELİCE, H. İ. (2000). “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 221-235.
- DENY, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği*. (Çev.: A. U. Elöve), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- EDİSKUN, H. (2017). *Yeni Türk Dilbilgisi* (13 bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, S. (2021). *Çağdaş Türk Dili* (13 bs.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERDEM, M. Dursun vd. (2015). *Yeni Türk Dili* (1 bs.). Ankara: Maarif Mektepleri.
- ERGİN, M. (2018). *Orhun Abideleri* (52 bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, M. (2021). *Türk Dil Bilgisi* (3 bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERTÜRK, H. İ. (2020). “Soru Eki Fiil Çekim Ekimidir?”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, 377-386.
- GENCAN, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- GÜLENSOY, T. (2015). *Türkçe El Kitabı* (7 bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1981). *Türkçenin Ekleri* (2 bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HENGİRMEN, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (3 bs.). Ankara: Engin Yayınevi.
- ÖNER, M. (1998, Mayıs). “Türkçede Soru Ve Belirsizlik”. *Türk Dili*, C.1, S. 557, 401-411.
- KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- KAYASANDIK, A. (2018). “Tuḥfetü'l-İḥvān'da Soru Eki/Edatı "mI"”. *ScienceResearch Congress Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumu*. S. 6, 11-20. Kıbrıs: Uluslararası Dil Eğitimi Dergisi.
- KAYMAZ, Z. (2007). “Türkçede Soru Yapma Şekilleri Ve Anlam Özellikleri”. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 1025-1048. Ankara.
- KOÇ, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi* (3 bs.). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NAR, K. (1995). *Soru Ekiyle Kurulmuş Soru Cümlelerinin Anlambilimsel Yönden İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- OTURAKÇI, N. (2012). *Türkiye Türkçesinde Soru Sözcükleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZÖNDER, S. B. (1998). *Üç İtigsizler: Sthiramati'nin Vasubandhu'nun Abhidharmakosasastra'sına Yazdığı Tefsirin Etü. Tercümesi, Abidarim Kınlıg Koşavarti Şastirtakı Çınkirtü Yörüglerning Kingürüsü'nden: Giriş-Metin-Tercüme- Notlar-İndeks, Xxx Levha*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- SARI, M. (2009). "Nehcü'l-Feradis'te Soru Ekimi'nin Yeri Ve Kullanımı". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler*. S. 1, 375-389. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- SARI, M. (2011). *Fakülteler ve Yüksekokullar İçin Türk Dili* (2 bs.). Ankara: Okutman Yayıncılık.
- UYSAL, B. (2020). *Türkçede Dilbilgisel Ulamlar*. (Ed.: Erdoğan Boz) Ankara: Gazi Kitabevi.
- UZUN, E. N. (2006). "Türkçenin Öğretimi İçin Soru Tümcesi Türleri Üzerine Bir Sınıflama Denemesi". *Dil Dergisi*, S. 131, 15-31.
- ÜNSAL, G. (2009). "Türkçede Soru Durumları". *The Journal Of The Institute Of Themiddle East Studies, Center For International Area Studies*, S.28, 112-131.
- TURAN, Z. (2018). "Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları". *Türkbilig*, S.35, 97-110.